

KATSAUS

Ajankohtaista ja kiperää tiedekus- tantamisessa ja -julkaisemisessa. 17th Munin Conference on Scholarly Publishing

Susanna Nykyri

Tampereen yliopiston kirjasto

susanna.nykyri@tuni.fi

<https://orcid.org/0000-0002-5018-5176>

Markku Roinila

Helsingin yliopiston kirjasto

markku.roinila@helsinki.fi

<https://orcid.org/0000-0002-2456-2740>

We discuss in this article the 17th Munin Conference on Scholarly Publishing which took place in Tromsø, Norway, end of 2022. The Munin Conference is an annual conference on scholarly publishing and communication, primarily revolving around open access publishing, open research data and open science. In the conference special focus was on copyright issues, including experiences on rights retention strategy, and on discussing open science infrastructures. We also reflect the flipped format-method used in the conference and the pre-workshop on publishing ethics.

Asiasanat: avoin julkaiseminen, avoin tiede, datanhallinta, etiikka, infrastruktuurit, julkaisuetiikka, konferenssit, kustannustoiminta, open access, tekijänoikeus

Pysyvä osoite: <https://doi.org/10.23978/inf127635>

Johdanto

17. Munin tiedejulkaisemisen kongressiin Tromssaan, 1 800 kilometrin päähän Oslosta, oli uskaltanut vajaan sata kongressivierasta, mukaan lukien Markku Roinila (HY) ja Matias Karekallas (Suomen tiedekustantajien liitto) Helsingistä, Susanna Nykyri Tampereelta (TAU ja Suomen tiedekustantajien liitto) ja Arto Ikonen Jyväskylästä (JY). Tässä kirjoituksessa Nykyri ja Roinila kuvaavat Arctic University of Norwayssä (UiT) järjestetyn kongressin antia, reflektoivat sitä myös suhteessa yliopistokirjastojen työhön ja nostavat suomalaisittain erityisen ajankohtaisia keskusteltavia teemoja jatkopohdintoihin.

Tapahtuma tavoitti varsin laajan kuulijakunnan. Verkon kautta kongressia seurasi huomattava määrä muita avoimesta julkaisemisesta kiinnostuneita kirjaston asiantuntijoita, tutkijoita, kustantajia ja niin edelleen. Munin alkaa olla tärkein alan kongressi Euroopassa, mikä johtuu epäilemättä siitä, että se on aina kehityksen kärjessä ja kongressissa puhutaan monista asioista, joista kuulee muuten vasta paljon myöhemmin.

Ensimmäisenä päivänä pidettiin työpajat julkaisemisen etiikasta ja pelien käyttämisestä tutkimuksen tukemiseen. Kirjoittajista Nykyri (ja suomalaisista lisäksi Karekallas) osallistui etiikan työpajaan. Varsinaisessa kongressiohjelmassa olivat esillä mm. tekijänoikeuteen liittyvä *Rights Retention Strategy*, avoimia monografioita koskevat linjaukset, avoin infrastruktuuri, käyttäjäkokemus eri avoimen tieteen palveluista, pysyvät tunnisteet ja olipa datanhallinnastakin yksi paneelikeskustelu. Kongressin esityksiin ja postereihin pääsi tutustumaan jo ennen tapahtumaa ja ne on [julkaistu kaikille avoimesti verkossa](#).

Tekijänoikeudellisia kysymyksiä

Kongressin ensimmäinen varsinainen päivä lähti liikkeelle räväkästi, sillä Edinburghin yliopiston kirjastoa edustanut Dominic Tate tarttui keynote-esityksessään tekijänoikeuskysymyksiin, yhteen avoimen julkaisemisen tämän hetken kuumimmista perunoista (Tate 2022). Mm. cOAlition S:n suosima termi *Rights Retention Strategy* (RRS) tarkoittaa sitä, että tekijä(t) voivat pidättää oikeuden rinnakkaistallentaa julkaistun artikkelin kustantajien rinnakkaistallennuslinjauksista piittaamatta, esimerkiksi ilman embargoa ja tietyllä Creative Commons -lisenssillä.

Edinburghin yliopistossa alettiin laatia institutionaalista RRS-suunnitelmaa vuonna 2015 Britannian avoimen tieteen eri ohjelmien ja linjausten sekavuuden vuoksi. Motivaationa oli tarjota tutkijoille helppo ja laillinen tapa täyttää rahoittajien Plan S -vaatimukset.

Edinburghin RRS-strategia tarjoaa tutkijalle mahdollisuuden tallentaa artikkelistaan viimeisen käsikirjoitusversion ilman embargoa ja CC BY -lisenssillä. Strategia vaati pitkällisiä neuvotteluja mm. yliopiston johdon, työntekijöitä edustavien järjestöjen ja tietenkin kustantajien (165 eri kustantajaa) kanssa. Yliopiston lakimiehet tekivät myös pitkää päivää yksityiskohtien hiomisen kanssa mm. eri kansainvälisten rahoittajien yhteensopivuuden suhteen. Lopulta kirjasto laati ohjeistuksen tekijöille ja lanseerasi laajan tiedotuskampanjan, jonka yhteydessä keskusteltiin yli 1 700 tutkijan kanssa (noin 20 % henkilökunnasta).

Yliopiston avoimen tutkimuksen (Edinburghin yliopisto suosii tätä termiä avoimen tieteen sijasta, kuten myös mm. UNA Europa) RRS-kampanja vuonna 2021 oli Iso-Britannian ensimmäinen ja jo nyt monet ovat seuraamassa esimerkkiä, mm. Cambridgen yliopisto. Sen voidaan katsoa olleen myös menestys, sillä kustantajien reaktiot olivat varsin yllättäviä. Kysymys- ja vastausosiossa Tate kuvasi niitä näin: ”Ensin oli pitkä hiljaisuus, mutta räjähdystä ei tullut. Sitten alkoi tulla onnitteluja OA-kustantajilta ja lopulta asiallisia, teknisiä tiedusteluja. Vain yksi vihapostiksi luokiteltava vastaus saatiin.”

Tulos osoittaa, että tekijöiden oikeuksia artikkelin käsikirjoitusversion halutunlaiseen rinnakkaistallentamiseen voidaan puolustaa, kunhan se tehdään lakiteknisesti oikein ja huolellisesti sekä yliopiston laajuisesti, ei vain kirjastossa. Sen sijaan suuret kustantajat eivät useinkaan tekijänoikeuksista piittaa. Kampanjan yhteydessä tuli esiin tapaus, jossa Springer kieltäytyi julkaisemasta artikkelia, koska tekijä ei halunnut luovuttaa sille tekijänoikeuttaan. Joitakin kustantajia oli myös uhattava lakitoimilla tekijöiden oikeuksien puolustamiseksi.

RRS-strategiat ovat nyt mietinnässä monessa eri maassa. Kongressijärjestäjä Norjan arktinen yliopisto Tromssassa on jo ottanut vastaavan strategian käyttöön ja Hollannissa sitä on harkittu vakavasti. On myös mahdollista, että strategian ympärille muodostuu konsortioita Iso-Britanniassa ja Euroopassa. Tutkijalle RRS-strategia tekee asian helpoksi, mutta kustantajille se on paljon vaikeampi pala nieltäväksi ja organisaatiolle se teettää paljon lisätyötä. Esi-tyksen keskusteluosiossa spekulointiin, että lisääntyvät RRS-strategiat saattavat johtaa kustannussopimusten uudelleenmuotoiluihin, jolloin tutkija pakotetaan sitoutumaan kustantajan haluamaan rinnakkaistallennuslinjaukseen jo artikkelin julkaisuvaiheessa.

Samaan aihepiiriin sijoittui *Sparc Europea* edustavan Vanessa Proudmanin ja konsultti Jon Treadwayn esitys *Rights Retention, Open Licensing and Copyright* (Proudman & Treadway 2022). *Sparcin* kysely kertoo, että erilaisia RRS-strategioita on olemassa jo 17

erilaista ja kehitteillä on 33, erityisesti Isossa-Britanniassa. Kysely osoittaa, että alueelliset erot ovat merkittäviä ja esikuvat ovat tärkeitä. Tämä johtuu erityisesti siitä, että strategian tekeminen on vaativa ja monimutkainen tehtävä. Toisaalta työ on vaivan arvoinen, sillä tutkijan elämä helpottuu sen kautta huomattavasti.

Yksi merkittävä vaikeus liittyy *Creative Commons* -lisenssin valintaan. Edinburghissa käytetty CC BY -lisenssi on suosituin, mutta Plan S:n tapaan voidaan suositella myös muita lisenssejä. Kyselyn mukaan lehtiartikkeleiden kustantajat edelleen pitävät kiinni käytännöistä, jotka ovat Plan S:n RRS-strategian vastaisia eli embargoista ei haluta tinkiä ja lisensseiksi vaaditaan paljon CC BY-NC ja CC BY-NC-ND-lisenssejä, jotka Plan S hylkäsi. Muutosta kohti CC BY:tä on kuitenkin lehdissä tapahtunut jonkin verran.

Proudmanin ja Treadwayn mukaan strategioiden muodostamisessa pilottiprojektit, paikalliset esikuvat, yksinkertainen ohjeistus tutkijoille sekä luotettava ja nopea tutkijapalvelu ovat avainasemassa. Mitä enemmän RRS-strategioita on, sitä helpompi niitä on tehdä lisää. Lisäksi ohjeistus on tärkeää – *Sparc Europe* lupaakin kyselyyn perustuvaa toimintasuunnitelmaa alkuvuodesta 2023.

Edinburghin esimerkki osoittaa, että RRS-strategian laatiminen vaatii paljon apua yliopiston johdolta ja lakiosastolta. Suomessa vastaavanlaisen kampanjan laatiminen vaatisi ehkä jonkinlaista konsortiota, sillä tekeillä oleva lainsäädäntö ei ole kehittymässä RRS-ohjelman suuntaan. Lisäksi esimerkiksi Helsingin ja Tampereen yliopistojen lainopillinen tuki on jo nyt pahasti ruuhkautunut. Suomessa eri yliopistojen lakipalvelut eivät vielä ole näiden kysymysten äärellä samalla tavalla organisoituneet laajaan yhteistyöhön kuin monissa muissa teemoissa on kansallisen avoimen tieteen koordinaation (AVOTT) piirissä tehty. Toisaalta vastaava ohjelma on tehty myös Tromssan pienehkössä yliopistossa. Ehkäpä strategia olisi mahdollista laatia projektirahalla, johon liittyy selvityshenkilön ja juristin palkkaus määrääjäksi. *Sparcin* kyselystä selviää, että tutkijat tarvitsevat myös tukea kustantajan vaatimusten haastamisessa. Keskustelun helpottamiseksi olisi myös tarvetta vakiinnuttaa jokin suomenkielinen vastine *Rights Retention Strategylle*. Me ehdottaisimme seuraavaa: *Kirjoittajien tekijänoikeuksien säilyttämisen strategia*.

Avoimien monografioiden epäselvä tilanne

Monografioiden avaaminen on tällä hetkellä eräänlaisessa käymistilanteessa. Monenlaisia ohjelmia ja linjauksia on tehty, mutta mikään ei vielä ole muodostunut selkeäksi markkinajohdajaksi. Muninissa kuultiin kolme esitystä tästä aihepiiristä. Avauspäivänä Lontoon yliopistoa

ja COPIMia edustavien Martin Paul Even ja Tom Gradyn puheenvuorossa käytiin läpi tätä monimutkaista asiakokonaisuutta ja huomioitiin, että malleja on vähän joka lähtöön (Eve & Grady 2022). Erilaisia tiederahoittajien linjauksia on yhä enemmän ja enemmän (esim. johdava valtiollinen rahoittaja UKRI Iso-Britanniassa on asettanut kirjojen avaamisen deadlineksi 1. 1. 2024), on kirjoittajamaksullisia ja -maksuttomia malleja ja myös kirjastokonsortiomalleja. Esityksen motto olikin: emme tarvitse enempää linjauksia, vaan toimintaa!

Eve ja Grady vastustivat kirjoittajamaksullisia malleja, pitäen niitä epäreiluinä köyhempiä maita ja instituutioita kohtaan. Sen sijaan he korostivat kirjastojen asemaa tiennäyttäjinä ja erityisesti kirjastokonsortioita avoimen monografiajulkaisun rahoittajina. Toisin sanoen: hankinnassa on otettava huomioon avoimet monografiat ja siirryttävä suurten kustantajien paketeista pienempien julkaisijoiden avoimiin malleihin. Tarvitaan joustavuutta, minkä lisäksi on huomioitava myös luonnontieteissä julkaistavat monografiat. Etäyhteydellä seuraavien joukosta tuli kommentti, että on parempi, että kirjasto maksaa joidenkin kiinnostavien kirjojen avoimuuden kuin että se ostaa kustantajalta ison paketin kirjoja, joista vain osa on kiinnostavia. Even taustajärjestö COPIM kiinnittää kirjojen avaamisen hankkeissaan huomiota lisäksi kirjojen suosioon ja kurssikirjastatukseen, mutta suosii tässäkin nimenomaan yliopistopainoja ja muita pienempiä toimijoita.

Toisena päivänä kuultiin vielä kaksi esitystä avoimista monografioista. Ensimmäisen pitivät Mira Buist-Zhuk ja Margreet Nieborg Groningenin yliopistosta (Buist-Zhuk & Nieborg 2022). He kertoivat kokemuksistaan uuden avoimen yliopistopainon perustamisesta (*New University Press* (NUP)). NUPin tarkoitus on tuottaa nimenomaan kurssikirjoja ja verkkosivulla kirjan julkaisu on esitetty prosessikaaviona, minkä lisäksi on tarjolla ladattava ohjeistus tekijälle ja tukihenkilöstölle. Yliopistopainon palvelut ovat rajatumpia kuin perinteisten kustantajien, mutta esityksestä ei käynyt oikein selville millä tavoin. Julkaisualustana käytetään Pressbooksia, joka on kehitetty erityisesti kurssikirjoja varten. Saamiensa kokemusten perusteella NUP panostaa erityisesti taittoon ja yleensä laatuun. Myös suurempi ymmärrys tekijänoikeuksista on huomattu tarpeelliseksi. Edelleen kurssikirjoja on hyvä pilotoida opiskelijoiden ja oppimisyhteisöjen kanssa (esimerkiksi teosten ensimmäiset luvut). Liiallista kunnianhimoa ja tiukkoja aikatauluja on syytä välttää ja on myös huomioitava uuden julkaisualustan opiskeluun tarvittava aika kurssikirjojen kirjoittajille.

Kolmas avoimiin monografioiden liittyvä esitys tuli huomattavasti edellisiä kokeneemilta toimijoilta, OAPENin Ronald Snijderiltä ja Tom Mosterdilta (Snijder & Mosterd 2022). Heidän kokemuksensa ei tosin valitettavasti ulottunut uuteen *flipped classroom* -tyyliseen esitysmuotoon, sillä Mentimeterin käyttö oli kömpelöä ja teknisten vaikeuksien leimaamaa.

Siten varsinainen sisältö jäi vähän hämäräksi. Saatiin kuitenkin osallistujien äänestystuloksia, joista selvisi, että OA-kirjojen kohdalla suurimpia ongelmia ovat odotetusta rahoitus (BPC-maksut), suurten kustantajien monopoli, kirjojen leviäminen, erilaiset tiedostomuodot ja kestävyyskysymykset. Ei mitään erityisen yllättävää. Kiinnostavampaa oli ehkä se, että kongressin osallistujajoukon mielestä 23 % tiedekirjoista on avoimena viiden vuoden sisällä.

Kaikkiaan näyttää siltä, että kirjojen avoimuutta on vaikea ennustaa. Paineita siihen on mm. rahoittajien taholta, mutta kirjojen kustantaminen ja toimittaminen on kallista ja työteliästä eikä varmaan kukaan halua laskea standardeja. Lisäksi on erityisiä kysymyksiä, kuten Suomen kohdalla vaativa kielenhuolto ja kustantamojen pienuus. Mikäli avoimuutta vaaditaan, on myös varmistettava, että tiedekustantamista voidaan tehdä taloudellisesti kestäväällä tavalla. Lisäksi tulee aina myös kysymys siitä kuka kirjojen avoimen julkaisemisen maksaa.

Meitä jäi mietityttämään se, kuka määrittää kirjojen kiinnostavuuden. Usein kirjasto pyrkii täyttämään käyttäjien eli tutkijoiden toiveita esim. hankintaehdotusten ja erilaisten ohjaavien elimien kautta. Jos tutkijat pitäisi saada haluamaan pienempien kustantajien kirjoja, se vaatii heiltä tiettyä valvutuneisuutta. Missä määrin kirjasto itse voi päättää mikä on kiinnostavaa ja löytyykö sieltä kompetenssia julkaisupäätösten tekemiseen? On huomattava, että julkaistujen kirjojen hankinta ja niiden julkaiseminen ovat varsin erilaisia prosesseja. Entä miten avoimet kirjat nivotaan osaksi yliopistokirjaston kokoelmatarjontaa ja ohjataan niiden löytämiseen?

Pohdimme myös, että mikä on organisaatiokohtaisten kokoelmien tulevaisuus, etenevätkö tieteelliset kirjastot kohti yhteiskirjastoa, kuten Suomessa yleiset kirjastot nyt tekevät. Mikä on tällöin tarkemmin määritelty käyttäjäkunta ja heille räätälöity kokoelmien sisältö hankinnan näkökulmasta? Keskitytäänkö enemmän yhteistuumin avaamaan tiedekirjallisuus ihan kaikille, käyttäjäkuntaa rajaamatta? Jääkö tietyn kokonaisuuden äärelle ohjaaminen enemmän tietentekijöille ja aineistojen hankinnassa vastuu on mahdollisimman laajasta sisältöpohjasta niin, että myös pienten kustantamoiden sisällöt ovat asianmukaisesti haettavissa osana laajoja portaaleja? Entä mikä on yleismedian avoimuuden merkitys ja tiedeyhteisön vastuu avoimesta yleistajuudesta julkaisemisesta? Miten osana kokoelmia ja julkaisuja tuetaan tutkimuksen avointa yleistajuistamista? Mikä ylipäänsä on kokoelma, kun perinteisestä julkaisukeskeisestä ajattelutavasta siirrytään laajempaan tutkimustuotoksenäkökulmaan?

Kirjoittajat innostuivat myös miettimään edustamiensa yliopistokirjastojen kirjanjulkaisupalvelujen eroja ja yhtäläisyyksiä. Helsingin yliopiston kirjaston tutkijalle maksuttomassa *Helda Open Books* -kokoelmassa on sovellettu ns. toimituksellista vertaisarviointia, jossa julkaisupäätöksen kriteerinä on toisaalta ainakin yhden kirjoittajan tai toimittajan

affiliaatio HY:ssä ja toisaalta kirjan tieteellinen luonne ja sisältö. Varsinaista vertaisarviointiprosessia ei suoriteta, mutta toisinaan on kysytty näkemyksiä julkaisupyynnöistä tieteenalan tutkijoilta. Tämä rajattu palvelu on toiminut toistaiseksi varsin hyvin ja siinä on julkaistu uusien teosten lisäksi uudestaan myös jo painettuja, loppuunmyytyjä kirjoja sekä suurten kansainvälisten kustantajien julkaisemia HY:n tutkijoiden kirjoja erillisrahoituksen turvin. HOB julkaisee kaiken kielisiä kirjoja. Tässä mielessä voi sanoa, että kirjastokin voi toimia julkaisijana, mutta metadasta on hyvä selvittää, onko teos vertaisarvioitu vai ei (HOBissa osa teoksista on vertaisarvioitu joko alkuperäisen julkaisuprosessin yhteydessä tai osana HOB-ensijulkaisemista, mikä selviää kirjan metadastasta).

HY:ssä toimii lisäksi ammattimainen, englanniksi avoimia kirjoja ja lehtiä julkaiseva *Helsinki University Press*, joka tarjoaa ”täyden palvelun”: vertaisarvioinnin, editoinnin sekä markkinoinnin ammattitaitoisen henkilökunnan voimin. Teosten rahoitus päätetään tapauskohtaisesti. Vaikka HUP on hallinnollisesti osa kirjastoa, se toimii itsenäisesti ja työnjako avoimien monografioiden julkaisupalveluiden välillä on selkeä ja yhteisesti sovittu.

Tampereen yliopiston kirjastosta käsin toimii timanttimallilla *Tampere University Press* (TUP). TUP on vuodesta 2019 lähtien keskittynyt kustantamaan tieteellisiä vertaisarvioituja teoksia. Painopistealoja ovat yhteiskunta- ja kasvatustieteet sekä humanistiset tieteet, ja tasaveroisia julkaisukieliä suomi, ruotsi ja englanti. TUPin käsikirjoituksen hyväksyntä perustuu sen sisällölliseen relevanssiin ja laatuun, eikä kirjoittajien tarvitse olla Tampereen yliopistoon tai muihinkaan suomalaisiin yliopistoihin affilioituneita. TUPin toimitusneuvostossa vähintään puolet tulee sääntöjen mukaisesti TAU:n ulkopuolelta. TUP on toiminut jo vuodesta 1994 ja OA-malliin se siirtyi ensimmäisenä tiedekirjakustantamona Suomessa 2016.

Kirjastoissa on siis jo runsaasti kokemusta tiedekirjakustantamisesta myös OA-maailmassa, mutta uusia ratkottavia ja linjattavia kysymyksiä tulee jatkuvasti, viimeisimpien liittyessä tekoälyn mahdollisuuksiin ja vastuulliseen käyttöön. Niin kirjoittajien kuin arvioijien ohjeistaminen monissa eri kysymyksissä on jatkuvaa aiempia ohjeita laajentavaa ja ajantasaistavaa työtä, ja päivitystyön tarve ja merkitys tulivat kongressin useassa yhteydessä suoraan ja epäsuorasti esille.

Kongressissa paljon esille otettu asia oli avoimuuden rahoitus. Usein esitetty konsortiomalli perustuu ajatukseen siitä, että kirjastot lähinnä rahoittavat avoimien monografioiden julkaisemista, jolloin kirjoittajan affiliaatio ei ole ratkaiseva julkaisupäätöksen tekemisessä. Tällöin julkaisuprosessi on ammattimaisissa käsissä ja julkaisupäätöksiin voivat ehkä vaikuttaa toisaalta kirjastot yhdessä (yleiset linjaukset, julkaisupolitiikka) ja toisaalta yksittäiset kirjastot (esim. tarve jollekin tietylle avoimelle kurssikirjalle). Emme toisaalta näe, että yksittäis-

ten yliopistojen avoimet kustantamot sulkisivat toisiaan pois, vaan tilausta on useammalle ja kenties mahdollista on myös luova yhteistyö – esimerkiksi aktiivisuus eri tieteenalojen suhteen. Ehkäpä olisikin aika tiivistää yhteydenpitoa.

Nyt tarvittaisiin myös selkeä avoimesti saatavilla oleva esitys erilaisista avoimen monografioiden julkaisumalleista linjausviidakkoa selventämään. Siitä olisi apua mm. Avoimen tieteen koordinaation Avoimet monografiat -työryhmälle, joka äskettäin päätti seurata tilanteen kehitystä vuoden 2023 ajan ja jatkaa avoimista monografioista linjaamista vasta vuonna 2024. Tähän liittyen Suomessa on käynnistymässä varsin mittava ja haastava avoimuuden rahoituksen selvitystyö. AVOTTin ohjauksessa toimivalle uudelle kaksivuotiselle työryhmälle on osoitettu tehtäväksi suunnitella avoimen tieteen rahoitusmalli ja sitä tukeva toimintasuunnitelma, näiden kattaessa kaikki avoimuuden osa-alueet (toimintakulttuuri, aineistot, julkaisut, oppiminen).

Avoimesta infrastruktuurista

Avoimen tutkimuksen infrastruktuurista puhuttiin myös paljon molempina päivinä. *Flipped*-metodin vei ehkä pisimmälle (ja paikoin turhauttavimmalle) tasolle Zadarin yliopiston Jadranka Stojanovski (Stojanovski 2022). Hänen esityksensä koostui vaikeista kysymyksistä, joita hän pyysi yleisöä kommentoimaan. Otsikon *Open Science Infrastructure as a Key Component of Open Science* alla keskusteltiin mm. *European Open Science Cloud* (EOSC) -pilvipalvelusta, ESFRistä (*European Strategic Forum on Research Infrastructure*), repositoriosta yleensä, pysyvistä tunnisteista, avoimen tutkimuksen työkaluista ja monista muista eri innovaatioista. Alaa vähemmän tuntevan oli vaikea pysyä perässä tässä sirkuksessa, mutta yleisesti ottaen avoimeen infrastruktuuriin suhtauduttiin joillakin tahoilla hieman varauksellisesti. Sen todettiin vaativan omistautumista, rahaa, kehitystyötä ja panostamista. Jos infrastruktuuria ei ylläpidetä, siitä ei ole paljonkaan hyötyä. EOSC sai myös kritiikkiä osakseen – sitä ei pidetty kovin helppokäyttöisenä, mutta toisaalta viime aikojen kehitys on ollut positii-

vista. Paljon keskustelua herättivät myös pysyvät tunnisteet (*persistent identifiers*, PID). Yleisin PID on DOI (*Digital Object Identifier*), mutta niitä on annettu jo saman julkaisun eri versioille jne. Yleisössä heräsi kysymys, tarvitaanko jonkinlainen master-DOI artikkelille ja muita tunnisteita sen eri versioille ym. Itse asiassa tähän onkin jo olemassa ratkaisu: Master-DOI voi olla myös julkaisun kuvailusivulla (*landing page*), jossa on koottu julkaisun eri

versioiden tunnisteet ja muu keskeinen metatieto. DOI:ta pidettiin ongelmallisena myös sen vuoksi, että ne ovat maksullisia ja siten eivät aina mahdollisia esimerkiksi kehittyvissä maissa.

Ubiquity Pressin Brian Hole puhui vahvasti avointa infrastruktuuria vastaan (Hole 2022). Hänen mukaansa avoimen lähdekoodin ohjelmistoissa on se ongelma, että niiden valmistuttua edelleen kehitys ei juurikaan kiinnosta tai siihen ei osoiteta resursseja. Tosin tässä voi aktiivinen käyttäjäyhteisö olla avuksi (esimerkkinä PKP, jonka OJS eli *Open Journal Systems* -lehtijulkaisualusta kehittyi jatkuvasti käyttäjäyhteisön voimin). Holen mukaan Ubiquity kiinnittää erityisesti huomiota jatkuvuuteen ja kestävyYTEEN ja sijoittaa samalla avoimen infran kehittämiseen (esim. yhtiö on tukijäsen PKP:ssä). Luottamus on kaupallisessa yhtiössä elintärkeää ja sijoittaminen avoimeen infraan on myös järkevää, sillä silloin säästetään omassa tuotekehittälyssä. Holen perimmäinen viesti jäi hiukan ristiriitaiseksi, mutta tulkitsimme sen niin, että kaupallinen ja avoin infra voivat elää sopuisasti keskenään toisiaan tukien. Hän kehottikin tukemaan yhtiöitä, jotka tukevat avointa infrastruktuuria.

Totta on, että avoimessa infrastruktuurissa on vaaransa erityisesti pitkällä tähtäimellä. Toisaalta samaa voi sanoa myös kaupallisista yrityksistä – niiden pitkäjänteisyys ei ole sen enempää varmaa, ja on ehkä jopa epävarmempaa kaupallisten intressien vuoksi. Kannattamaton infra joko lakkautetaan tai myydään jollekulle muulle yritykselle, joka ei välttämättä noudata aiempia sitoumuksia. Toisaalta päinvastaisiakin esimerkkejä on, kuten juuri Ubiquity Press, joka on nykyään De Gruyterin omistuksessa. Holen näkemys avoimen koodin tuotekehityksen yhdistämisestä kaupallisesti tuotettuihin ohjelmistoihin kuulosti hedelmälliseltä tavalta yhdistää kahden eri maailman parhaat puolet.

Avoimen tutkimuksen ja tieteen arkkitehtuurista

Joissakin esityksissä pyrittiin mallintamaan avoimen julkaisemisen tai avoimen tutkimuksen nykytilaa enemmän tai vähemmän onnistuneesti. Brysselin Vrije-yliopiston Lennart Stoy:n sosio-tekni- ninen lähestymistapa avoimen julkaisemisen markkinoista (Stoy 2022) oli melko tekninen ja vaikeaselkoinen ja osoitti, että avoimen julkaisemisen käsitteellistäminen ja mallintaminen ei ole mikään helppo juttu.

Stoy piti suurimpana haasteena suurien yritysten vahvaa asemaa avoimessa julkaisemisessa, mikä vaikeuttaa innovatiivisten rakenteellisten muutosten läpimenoa (tästä on hyvä esimerkki RRS-strategioiden laatimisen vaikeus). Hän olikin varsin pessimistinen ja katsoi,

ettei lähivuosina tule tapahtumaan mitään suuria muutoksia. Yleisöstä kuultiin kyllä toisenlaisiakin näkemyksiä. Vaikka Euroopassa asiat eivät etene kovin nopeasti, esimerkiksi Latinalaisessa Amerikassa avoin julkaiseminen kasvaa huimaa vauhtia. Yhtenä haasteena kehityksen hitaudelle pidettiin sitä, että avoimien lehtien omistuksen pitäisi olla toimituskuntien, ei yhtiöiden käsissä. Toisaalta voidaan myös sanoa, että timantti-OA:n eli ilmaisen OA-lehtien osuus kaikista OA-lehdistä nousee myös hyvää vauhtia. Keskustelussa korostettiin myös sitä, että jos tutkimusrahoittajat eivät seuraa avoimeen tieteseen liittyvien rahoitusehtojensa toteutumista, ei muutosta tapahdu kyllin nopeasti.

Pierre Mounier (2022) korosti, miten haastavaa on koota avoimen tieteen eri elementit ja yhdistää ne kattavasti avoimen tieteen palveluihin ja välineisiin. Jotta avoimen tieteen täysipainoinen edistäminen olisi mahdollista, tulisi kuitenkin päästä kokonaisvaltaiseen näkemykseen ja muodostaa avoimen tieteen ekosysteemi jaettujen arvojen ja tavoitteiden ympärille. Tässä avoimen tieteen ekologisessa lähestymistavassa vuorovaikutusten verkosto ekosysteemissä määrittää sen elementit eikä päinvastoin.

Mounierin mukaan avoin tiede tulisi määritellä aiempaa huomattavasti seikkaperäisemmin. Nyt tavoittelemme avoimuutta, mutta mitä avoimuus konkreettisesti tarkoittaa? Mounier näki tutkimusrahoittajien, kirjastojen asiantuntijoiden, tutkijoiden, tiedepoliittisten toimijoiden ja koko tiedeyhteisön välillä olevan ristiriitoja. Hän nosti esille UNESCO:n (2021) avoimen tieteen suosituksen lähestymistavan kypsimpänä esimerkkinä tarvittavasta laaja-alaisesta ja interaktiivisesta avoimen tieteen käsitystavasta. Siinä korostetaan vuorovaikutusta ja dialogia sekä eri osapuolten kuulemistä, mikä ei voi olla yksisuuntaista. Lisäksi suosituksessa tuodaan esille, miten tieteellisen tiedon tuottamisessa myös journalisteilla, monenlaisilla yhteisöillä ja suurella yleisöllä sekä käytännön ammattilaisilla on merkittävä rooli. Mounierin mukaan olemme kaikki osa ekosysteemiä, eikä sitä siis rakenneta meidän ulkopuoleltamme käsin.

Rob Johnson pohti esityksessään julkaisualusta *Open Research European* (ORE) talousrakennetta ja oikeudenmukaisuutta sekä kehittämiskohteita (Johnson 2022a). ORE tarjoaa Euroopan Komission rahoittaman Open Access -julkaisualustan Horizon 2020 ja Horizon Europe -rahoitteisille vertaisarvioituille tutkimustuotoksille ja täyttää em. tutkimusrahoittajien avoimuudelle asetetut ehdot. Iso, yleisön kannat eniten jakava kysymys oli, voidaanko ORE:n katsoa edustavan timanttista Open Access -mallia, kun julkaisemisen edellytyksenä on tutkimuksen tietty rahoittaja. Muutoin Johnson katsoi ORElla olevan kolme päähaastetta ja kehittämiskohdetta: 1) kehittää avoimella lähdekoodilla ominaisuuksiltaan monipuolinen julkaisualusta, 2) joka on ei-kaupallisin lähtökohdin toimiva ja 3) edistää avoimen

tieteen toimintakulttuuria ja toimintatapojen muutosta niin, että se mahdollistaa avoimuuden laajan kehittymisen mm. preprinttien ja avoimen vertaisarvioinnin muodossa ja on vapaa epä-sopivista käytänteistä kuten lehtien vaikuttavuuskertoimista (*journal impact factor*, JIF).

Johnson pyysi yleisöä järjestämään haasteet suuruusjärjestykseen. Kongressiin osallistujien äänestystuloksen mukaan suurin haaste on kulttuurimuutoksen edistäminen ja onnistuminen, seuraavana on rahoituspohja ja kolmantena teknologiset haasteet. Johnson itse koki tekniikan kehittämiseen liittyvät haasteet suurempina kuin kestävän ei-kaupallisen talouspohjan luomisen.

Mihin sitten tulisi erityisesti panostaa OREN kehittämisessä? Johnson näki isona riskinä, että jos ei panosteta laatukokemukseen, niin potentiaaliset kirjoittajat kaikkoavat. Menti-äänestyksessä ensisijaisempana nähtiin, että OREN merkittävämpi kehittämistarve kohdistuu sen edellyttämään rahoituspohjaan eli että ORE tulisi kehittyäkseen ja käytön laajentumiseksi avata muillekin, eikä olla sidoksissa tiettyyn rahoituspohjaan. Yllättäen kielikysymys sai Johnsonilla varsin vähän huomiota. Keskustelussa nostettiin esille monikielisuuden tarve ja myös Monikielisen tiedeviestinnän Helsinki-aloite (2019). Iso kysymys onkin, voiko OREN tapainen alusta täyttää tutkimustuotosten julkaisemisen palvelutarpeen, jos se ei mahdollista julkaisemista muilla kielillä kuin englanniksi?

Johnsonin Menti-kysymyksiä vastaustuloksineen voi katsoa tarkemmin Zenodosta, jossa Johnson (Johnson 2022b) ne avoimuuden hengessä ansiokkaasti jakoi heti tuoreeltaan.

Nämä esitykset olivat sinänsä kiinnostavia, mutta kaavioiden ja laatikoiden ihmetteilyyn meni paljon esityksistä. Sen olisi voinut jättää ennakkotutustumiseen ja itse esityksessä keskittyä tarkemmin itse asioihin. Toisaalta on sanottava, että erityisesti Mounierin esitys oli varsin vahva ja karismaattinen, ja Johnson oli onnistunut esityksensä interaktiivisuudessa esimerkillisesti.

Paneelissa aineistonhallinnan palveluiden peruskysymyksiä

Kongressiesitysten ja työpajojen lisäksi kongressin sisällöllistä antia tarjosivat myös parikymmentä posteria avoimen tieteen ja tiedejulkaisemisen monista eri näkökulmista. Postereiden sijoittelusta on annettava kävijän näkökulmasta erityiskiitos. Ne oli ryhmitelty varsin ilmeisesti taukotilaan, jossa vietettiin myös lounas- ja kahvihetket. Tämä edisti laajaan posteritarjontaan perehtymistä ja vilkasta keskustelua läpi kongressipäivien ohjelman.

Varsinainen kongressiohjelma päättyi tutkimusaineiston hallintaa käsittelevään paneeliin. Paneeliin oli kutsuttu posterin esittäjistä Frédérique Belliard (Delft University of Technology), Live Kvale (University of Oslo), Arto Ikonen (Jyväskylän yliopisto) ja Philipp Conzett (UiT The Arctic University of Norway). Panelistit olivat varsin yksimielisiä kahdesta heille esitetystä teemakysymyksestä. Ensimmäiseksi pohdittiin, kuka vastaa siitä, että tutkijan tuottama data on uudelleen- ja jatkokäytettävää. Panelistien mukaan vastuu ei ole yksin tutkijalla, vaan tutkimusorganisaatioiden ja kansallisten sekä kansainvälisten palveluntarjoajien vastuulla on tarjota riittävät palvelut mm. aineiston kuratointiin ja tarkistaa taustalla vaikuttavien aineistohallinnan prosessien asianmukaisuus. Kirjasto nostettiin keskeisenä toimijana ja sen yhtenä tärkeänä tehtävänä auttaa tutkijaa ymmärtämään mistä hyvässä aineistohallinnassa on kyse ja lisätä tietoisuutta aineistohallinnan hyvistä käytänteistä jo perusopintovaiheessa. Tutkijoiden nähtiin toimivan kansainvälisesti, mutta palveluiden olevan liian usein institutionaalisia.

Haasteena nähtiin myös se, miten käytänteet ja ratkaisumallit kehittyvät nopeasti, ja sen todettiin oleva oppimisprosessi niin kirjastojen asiantuntijoille kuin tutkijoille. Lisäksi *data stewardship* -koulutus nostettiin esille ja ylipäänsä tarve voida paketoita ja opettaa hyvinkin erikoistuneita taitoja. Koulutusta tulisi myös räätälöidä, sillä tutkimusaineistoon liittyy hyvin erilaisia tutkija- ja tutkimuskohtaisia tarpeita. Panelistit olivat myös yksimielisiä siitä, että kaiken datan ei tarvitse olla FAIRia. Vaatimattomampi tavoitetaso on useissa tapauksissa järkevämpi valinta.

Julkaisuetiikan työpajan annista

Ennen varsinaista konferenssia jo reilu 25 vuotta toiminut COPE (*Committee on Publication Ethics*) järjesti tiedekustantamisen, -julkaisemisen ja -toimittamisen näkökulmista ajankohittaisen työpajan etiikasta. Ohjelmassa oli ensin monipuolista taustoitusta ja sen jälkeen työryhmä keskusteli konkreettisista tapauksista, joita COPEssa on ollut ja on käsitellyssä.

Howard I. Browman ja Matt Hodginson tarjosivatkin peräti ylenpalttisesti taustoitusta. Haasteiden määrä tiedekustantamisessa ja -toimittamisessa on toki varsin hengästyttävä, ja niin oli myös työpajan sisältö. Esitellyt haasteet kattoivat plagiarismin ja tekstin kiertämisen, käsikirjoituksen jättämisen usealle taholle samanaikaisesti ja tarpeettomat julkaisut, data- ja kuvamanipulaation, tekijyyden määrittelyn, vertaisarvioinnin ja viittausmanipuloinnin, julkaisemisen jälkeen tapahtuvan kritiikin, julkaisutehtailun (*papermills*) ja konkreettisia tapausesimerkkejä eturistiriidoista (*conflict of interest*).

COPE:n sivustolla eniten luettu osuus on tekijyyttä käsittelevä sisältö, ja työpajassakin sen äärelle pysähdyttiin muuta antia kauemmin. Tiedetoimittajien neuvosto (*The Council of Science Editors*) suosittelee seuraavia kriteereitä tekijyydelle:

- Tekijän tulee olla 1) panostanut merkittävästi julkaisun suunnitteluun tai aineiston hankintaan tai aineiston analyysiin ja tulkintaan, 2) luonnostellut tai muokannut julkaisun tieteellistä sisältöä kriittisesti ja sen tärkeiltä osilta ja 3) hyväksynyt julkaistavan lopullisen version. Kaikkien tekijöiden tulee täyttää ehdot 1, 2 ja 3.
- Kaikkien määriteltyjen tekijöiden tulee olla riittävän päteviä ja kaikkien pätevien tulee olla tekijäluettelossa.
- Jokaisen tekijän tulee olla osallistunut osuuteensa riittävästi kyetäkseen myös kantamaan julkisen vastuun sisällöllisestä osuudestaan.

Suomessa yliopistokirjastojen tiedonkeruussa ja rinnakkaistallenteiden kyselyissä ei ole kuitenkaan tavatonta törmätä tilanteeseen, jossa tutkija ei ole edes nähnyt lopullista kokonaisuutta eikä hänellä siten ole myöskään hallussaan viimeisintä käsikirjoitusversiota. Tähän ilmiöön törmää erityisesti luonnontieteissä hyvin monitekijäisten julkaisujen yhteydessä. Myös humanistis-yhteiskuntatieteissä ei aina vastuukirjoittajan antaman luvan taustalla ole toteutunut em. tekijyyden määrittelyn mukainen aito kaikkien tekijöiden sitoutuminen sisältöön. Tiedekustantajien julkaisujärjestelmiä ja -prosesseja kehittäessä olisikin hyvä miettiä tähän automatisaationkin tuomaa tukea esimerkiksi niin, että kaikki julkaisun tekijöinä nimeytyt kuittaisivat julkaistavan version hyväksytyksi sähköisellä allekirjoituksella eli ainoastaan vastuukirjoittajan/-kirjoittajien hyväksyntä ei riittäisi.

Tekijyyden määrittelyssä esiin nostettuja haasteita luovat monitekijyys ja niissä yksittäisen kirjoittajan rooli ja vastuu (10. vs. 100. vs. 1000. kirjoittaja), tieteenalakohtaiset lähestymistavat, monitieteinen tutkimus, kulttuurikohtaiset lähestymistavat, sen määrittely mikä on ”merkittävä” panos, yhteistuottaminen ja kaupallinen tekijyys (*authorship for sale*). Ratkaisuksi ja ongelmia estämään suositeltiin, että kustantaja tarjoaa selkeät ohjeet tekijyydestä ja luo prosessit erimielisyyksien ratkaisemiseen. Lisäksi väärinkäytöksiä estämään ja ratkaisemaan nostettiin koulutus, tuki ja ylipäänsä ennakointi, läpinäkyvyys ja selkeyttä antavien standardien omaksuminen ja käyttö (esim. CRediT (*Contributor Roles Taxonomy*)). Pohdittavana jatkokysymyksenä ehdittiin työryhmässä lyhyesti keskustella siitä, pitäisikö siirtyä määrittelemään tekijöiden asemesta pikemminkin tekijyyteen osallisia ja osallistuneita (*authorship -> contributorship*), mikä koettiin yleisesti tarpeelliseksi.

Työpajassa esiteltiin myös merkkejä, jotka viittaavat tekijyysongelmaan ja joiden pitäisi saada toimituksessa kellot soimaan:

- käsikirjoituksen kieliasu ei vastaa tasoltaan saatekirjettä tai on muutoin epätasainen
- vastuukirjoittaja ei vaikuta kykenevän vastaamaan vertaisarvioijien kysymyksiin ja huomioihin
- käsikirjoituksen on laatinut tai muokannut joku kirjoittajana tai kiitoksissa mainitsematon
- käsikirjoituksen kirjoittajiin on tehty muutoksia prosessin aikana eikä niitä ole raportoitu
- mahdottoman tuottelias kirjoittaja, esim. laitoksen johtaja seniorikirjoittajana
- useita samankaltaisia artikkeleita löytyy toisten kirjoittajien tuottamina
- samankaltaisuus- ja plagiaatintunnistuksessa löytyy opinnäyte, josta on otettu käsikirjoitukseen sisältöä mainitsematta opinnäytteen laatijaa tekijänä tai kiitoksissa
- käsikirjoituksen tarjoajien arveluttavat roolit ja kattavuus, jonka myötä esim. näyttäytyy, että datan analysoinnista ei ole vastannut kukaan (tähän liittyy myös toistettavuusongelma)
- artikkelin työmäärään ja luonteeseen nähden epärealistisen pitkä tai lyhyt tekijälista
- kiitoksissa ei ole tuotu esille mistä nimettyä henkilöä kiitetään
- kirjoittajien joukossa toisen alan edustajia kuin käsikirjoituksen aihe antaa ymmärtää olevan syytä
- elinkeinoelämän rahoittama tutkimus, jossa tekijöissä ei ole yhtään sponsoriyrityksen edustajaa mukana

Kaikissa em. tapauksissa ongelma ei välttämättä ole itse tekijyydessä, vaan taustalla voi olla pikemminkin esimerkiksi eri roolien vajavainen raportointi tai puutteet käytetyissä kielenhuoltovälineissä ja -menetelmissä. Moni haaste liittyy myös liian kiivaaseen julkaisu- tahtiin, jossa julkaisumäärä kostautuu kaikenlaisen julkaisulaadun vähenemisenä.

Mitä sitten kustantamossa ja toimituskunnassa pitäisi tehdä, jos tekijyydestä syntyy kiistaa? Jos lehteä informoidaan ennen kuin artikkeli on julkaistu, tulee pidättäytyä artikkelin jatkoarvioinnista ennen kuin epäselvyys on ratkaistu kaikkien kirjoittajien tai työnantajien osalta. Lehdet eivät ratkaise tekijyyskiistoja. Jos tekijyys nousee kiistanalaisena esille artikkelin julkaisemisen jälkeen, lehden tulisi julkituoda huoli tekijyyden epäselvyydestä ja laatia

asiasta artikkelin yhteydessä julkaistava EoC (*Expression of Concern*) sekä liittyy se asianomaiseen artikkeliin. Tekijyyksiösten lopputulemana tekijöitä voidaan päätyä lisäämään tai poistamaan tästä muutoksesta samalla raportoiden tai artikkeli voidaan päätyä jopa poistamaan.

Työpajassa oli esillä toinen toistaan kiperämpiä aiheita, ja keskusteluissa erityisen haastavaksi aiheeksi osoittautui julkaisun jälkeen esitetty kritiikki (*post-publication critiques*). COPE (2021) on laatinut tiedetoimittajien tueksi vuokaavion, jossa neuvotaan prosessissa askel askeleelta. Julkaisun jälkeinen keskustelu käynnistyy yleensä lukijan esittämästä kritiikistä artikkelin ilmestymisen jälkeen. Kun virallinen kritiikki on vastaanotettu, lehti yleensä pyytää artikkelin kirjoittajilta vastineen. Sekä kritiikki että sen vastaus voivat olla vertaisarvioituja. Kritiikit ovat yleensä monin tavoin haastavia, ja ohjeissa on esitetty tulokulmia, jotka voivat olla kyseisessä tapauksessa relevantteja ottaa huomioon. Lehdillä tulisi olla tässäkin asiassa valmiiksi määritelty ja läpinäkyvä prosessi, miten mahdolliset kritiikit lehdessä käsitellään. Kritiikkien puolestaan pitäisi olla perusteltuja ja kohtuullisia eikä olla sisällöltään loukkaavia tai herjaavia. Kritiikkien tulee myös olla kunnolla perusteltuja ja väittämien todennettuja. Kritiikin johdosta artikkeleita voidaan joutua korjaamaan tai jopa poistamaan se lehdestä.

Kritiikkien käsittely on usein erittäin aikaa vievää ja haastavaa. Lehden on päätettävä useasta asiasta: Tuoko kritiikki lisäarvoa? Pitäisikö se vertaisarvioida? Onko eri toimijoilla (kirjoittajat, kritiikin esittäjät, toimituksen jäsenet, vertaisarvioijat) mahdollisia eturistiriitoja? Pitäisikö alkuperäisen julkaisun kirjoittajat kontaktoida ja jos, niin missä vaiheessa? Miten menetellä, jos julkaisun kirjoittajat eivät reagoi yhteydenottoihin? Pitäisikö kritiikki julkaista vai edellyttääkö tilanne muunlaisia ratkaisuja (esim. korjaus alkuperäiseen artikkeliin, artikkeliin liitetty huoli-ilmoitus, artikkelin vetäminen pois julkaisusta)? Jos artikkeleita päädytään korjaamaan, miten huomioida alkuperäisen kritiikin esittäjän panos parannetussa versiossa?

Muutakin pohdittavaa on: Miten monta kritiikkiä voidaan samaan artikkeliin liittyen julkaista? Pitäisikö alkuperäisartikkelin ja kritiikin julkaisemisella olla määritelty aikahaarukka, miten pitkään alkuperäisen julkaisun jälkeen voidaan mahdollistaa julkaisun jälkeinen kritiikkikeskustelu? Pitäisikö kritiikeille olla jokin rajoitus pituudelle ja viitteiden määrälle, datalle, taulukoille jne. ja onko datan saatavuuden mahdolliset ehdot samat kritiikille kuin alkuperäisartikkelille? Pitäisikö APC-maksuja käyttävien lehtien periä kritiikeiltä julkaisumaksu vai ei? Pitäisikö kritiikki olla mahdollista esittää anonyyminä tai pseudonymisoituna?

Haastava iso kysymys oli myös, pitäisikö olla sallittua julkaista kritiikki preprintinä ennen kuin se on mahdollisesti vertaisarvioitu? Ja jos, niin missä vaiheessa prosessia?

Yleisten kysymysten jälkeen työpajassa pohdittiin konkreettisia esimerkkejä. Kimuranteimmassa keskusteltavassa tapauksessa lehti oli saanut yhteydenoton usean vuoden päästä kahden artikkelin julkaisuajankohdasta tutkimuksen aineiston epäluotettavuudesta. Artikkelit oli julkaistu ennen kuin lehdellä oli selvät ja tiukat ehdot tutkimusaineiston avaamiselle luotettavassa repositoriassa. Lehdestä otettiin yhteyttä artikkelien vastuukirjoittajaan ja pyydettiin tietoja analyysissä käytetyistä dataseteistä, eettisestä arvioinnista, alkuperäistä protokollaa ja tilastollista analyysisuunnitelmaa sekä satunnaistuslistaa. Vastuukirjoittaja vastasi uhkaamalla päätoimittajaa lakitoimenpiteillä eikä toimittanut pyydettyjä tietoja. Vuoden päästä lehdestä pyydettiin uudestaan samoja tietoja. Tällöin vastuukirjoittaja kertoi datan jo tuhotun. Kuitenkin yleisten standardien mukaan tekijöiden olisi tullut säilyttää aineistoa 15 vuotta. Lehti päätyi julkaisemaan ilmoituksen, jossa kerrottiin, että artikkeleiden datan validiudesta on ilmaistu huolta ja että lehti on pyytänyt kirjoittajilta datan tarkempaa käsittelyä varten. Tällöin kritiikin esittäjä kontaktoi uudestaan päätoimittajan ja esitti, että artikkelit tulisi vetää pois. Lehti otti kolmannen kerran yhteyttä vastuukirjoittajaan, joka kertoi, että yliopistonsa on ottanut asian selvittääkseen, eikä antanut lisätietoja.

Ryhmässä pohdittiin – eriäviin lopputulemiin tullen – tulisiko lehden vetää artikkelit pois, koska niiden taustalla olevaa dataa ei päästy verifioimaan. COPE:n neuvo oli, että koska artikkelin poisveto on erittäin järeä toimi ja esitetyn kritiikin aiheellisuutta ei kyetty todentamaan datan puuttuessa, on tarvittavana toimenpiteenä parempi pitäytyä artikkeleiden yhteydessä julkaistuissa huoli-ilmoituksissa. Jatkoneuvona oli, että jos julkaisun taustalla olevaa dataa ei ole mahdollista saada ja artikkelit herättävät jatkossakin huolta, on myös uusi vertaisarviointikierros mahdollinen. Samoin on tarpeen tarkastella, onko uudemmissa tutkimuksissa esitetty artikkelissa julkaistun asetelman tuloksia kumoavaa tai vahvistavaa tutkittua tietoa. Lehden toimittaja voi myös ottaa yhteyttä vastuukirjoittajaan ja organisaatioonsa ja pyytää lisätietoja tiettyyn määräpäivään mennessä, ja jos ei niitä saa, niin se voi antaa kyllin lisäperusteita vetää artikkelit pois.

Vastuukirjoittajan taustaorganisaatiossa (yliopisto) kontaktoiva taho tulisi olla eettinen toimikunta, tutkimusintegriteetistä vastaava korkea taho, akateeminen vararehtori tms. Lehteä neuvottiin harkitsemaan kirjoittajaohjeidensa täsmentämistä niin, että niistä selviää tarkkaan, miten lehti edellyttää julkaisuidensa taustalla olevaa dataa käsiteltävän ja säilytettävän ja miten kauan datan jne. edellytetään olevan tarkasteltavissa. Ja miten asia sitten

lopulta ratkesi ko. lehdessä? Prosessi on vielä useamman vuoden käsittelyn jälkeen edelleen kesken.

Käsiteltyjä kiperiä tiedekustantamisen, -toimittamisen ja -julkaisemisen eettisiä pohdintoja tässä ajassa suuremmaksi eettiseksi ongelmaksi työpajan vetäneet Browman ja Hodginson nostivat keskustelussa yliopistokirjastojen maksamat avoimuudesta suoritettavat julkaisumaksut. Niiden suuruusluokan katsottiin olevan vastoin avoimen julkaisemisen alkuperäistä ajatusta ja suurten kansainvälisten kaupallisten toimijoiden voittomarginaalien niin korkeat, että tiedekustantamisen koko laajalla kentällä tässä ajassa merkittävin vastuullisuuden vastainen teko on yliopistokirjastojen suorittamat ylisuuret avoimuuden maksut. He nostivat laajana ongelmana esille myös sen, että jotkut tutkijat osallistuvat meriittejä kerätäkseen lukuisiin toimituskuntiin. Tässä on myös kustantajilla roolinsa. Toimituskuntiin ei pitäisi hahlaa henkilöitä, jotka mitä todennäköisimmin eivät voi täyttää velvoitettaan liiallisten sitoumustensa vuoksi, saati kilpailevien intressien. He näkivät myös, että toimitusneuvoston jäsenen keskeisin tehtävä on toimia edustamansa lehden/kustantamon lähettiläänä ja siten houkutellessa erinomaisia käsikirjoituksia – ja sitäkin ei voi tehdä keskenään kilpaileville toimituksille.

Työpaja oli antoisa, ja keskustelut jatkuivat myös tauoilla työpajaa seuranneina varsinaisina kongressipäivinä. Tarkempia ohjeita ja neuvoja monenlaisten kiperien kysymysten ratkaisemiseksi ja ennen kaikkea ongelmien ehkäisemiseksi kannattaa katsoa COPE:n sivustolta, jotka ovat teemojen laajuudessa ja käsittelynsä seikkaperäisyydessä erittäin ansiokkaat.

Lopuksi

Lopuksi kerromme vielä hieman kongressin kokeellisesta työskentelytavasta ja refleктоimme sen monia eri teemoja suomalaisesta näkökulmasta. Kongressi järjestettiin ns. *flipped format* -metodilla eli osallistujien oli määrä lukea tai katsoa kaikki esitykset etukäteen, minkä jälkeen niistä keskusteltaisiin. Kiireisten ihmisten kohdalla tämä kaunis ajatus ei välttämättä kuitenkaan toimi. Järjestäjäyliopiston eli UIT:n (*the Arctic University of Norway*) edustaja sanoikin heti alussa, että leikitään, että kaikki ovat lukeneet ja katsoneet kaiken. Allekirjoittaneet olivat kuitenkin tunnollisesti lukeneet ainakin kursorisesti kaiken, mihin oli kulunut melkoisesti aikaa.

Tapahtuman juontaminen ja käytännön järjestelyt sujuivat mallikkaasti. Esitysten osallistavan metodin koeluontoisuus näkyi siinä, että jotkut kokeneemmat esittäjät olivat todella hienosti ottaneet haasteen vastaan ja yleistä mielipidettä haettiin mm. Mentimeterin avulla sellaisissa kysymyksissä, joihin äänestystapa hyvin sopi. Osa taas esitteli vähemmän

onnistuneesti vaikeaselkoisia kaavioita tai kyseli mielipiteitä erilaisista varsin kompleksisista asioista, mikä kävi ainakin läsnä oleville vähän työlääksi ja kyselyiden anti kovin keveäksi ja liian yksinkertaistavaksi. Usein toivoimmekin, että keskustelu tapahtuisi pikaisen tiivistyksen jälkeen pikemmin kuin lähes puhtaalta pöydältä.

Yleisesti ottaen voi sanoa, että kongressin ensimmäinen päivä ja sitä edeltänyt etiikan työpaja olivat vuorovaikutusmielessä huomattavasti paremmin onnistuneet kuin kongressin jälkimmäinen päivä. Paikoitellen tuntui kuitenkin siltä, että paikan päällä ja verkossa oleva yhteisö muodosti kriittisen asiaa tuntevan massan, jonka mielipiteellä oli merkitystä.

Kongressissa kaivattiin useissa yhteyksissä ennemmin lisää konkreettista ponnistelua avoimen julkaisemisen edistämiseksi ja mahdollistamiseksi kuin uusia linjauksia ja suosituksia. Samanlaista viestiä kuulee paljon myös kotimaisessa AVOTT-kontekstissa, jossa siinäkin on laadittu runsaasti varsin seikkaperäisiäkin linjauksia ja suosituksia, mutta käytäntöjen kehitystä ei tapahdu tavoiteaikatauluissa.

COPEn järjestämä työpaja antoi paljon pohdittavaa ja kuvasti hyvin myös kotimaisen tiedekustannuskentän seminaaritoiminnan ja muun tuen tarvetta. Kotimaisilla tiedekustantajilla esimerkiksi aineistohallintapolitiikat ja -ohjeet eivät ole vielä arkipäivää. Niiden laadinnan tueksi on Suomessa kuitenkin laadittu myös ohjeita ja pyritty myös motivoimaan kustantajia (ks. tarkemmin esim. *Tracing data : data citation roadmap for Finland 2018*, Laine & Nykyri 2018, Ilva & al. 2020). TUP laati ensimmäiset aineistohallintaohjeensa 2020 ja niitä päivitetään parhaillaan. Myös kirjoittajille tarvittavat aineistohallinnan palvelut ovat kehittyneet paljon viime vuosina niin kansallisella kuin paikallisorganisaatioidenkin tasolla, mutta aukkojen tunnistaminen ja täydentäminen on edelleen kriittisenkin tarpeellista.

Suomessa on meneillään tässäkin yhteydessä relevantti AVOTT-arkkitehtuurityö, jossa kuvataan avoimen tieteen periaatteet mahdollistavat palvelut, prosessit ja kyvykkyydet sekä tunnistetaan millä tasolla niitä tulisi varmistaa (paikallinen, kansallinen ja/tai kansallinen). Muun muassa tässä yhteydessä pyritään vastaamaan tarpeeseen katselmoida Suomen tilanne julkaisuinfroissa ja akuutit kehittämistarpeet. Avoimen julkaisemisen kehittyminen ja tavoitetilaksi useissa kansallisissa ja kansainvälisissä linjauksissa mainittu irtautuminen transformatiivisista sopimuksista sekä UNESCO:n avoimen tieteen suosituksen henki edellyttävät varsin radikaaleja toimia myös tiedekustantamisessa aiempien ansaintalogiikkojen kivatessa päivitystä. (Ks. myös Henttonen & al. 2023.) Suomessa on AVOTTin piirissä käynnistymässä myös laaja-alainen ja -toimijainen avoimen tieteen rahoituspohjaa määrittelevä työryhmätyö.

Avoimen ja vastuullisen tiedejulkaisemisen kysymyksissä kaivataan asiantuntemuksen ja konkreettisten ohjeistusten koordinoitua kipeästi myös mm. lakiasioiden AT-kysymysten ympärille. Tarve on ollut esillä jo useita vuosia ja tämäkin kongressi toi esille sen akuuttia tarvetta avoimen julkaisemisen kysymyksissä. Jäämme odottamaan avoimen ja vastuullisen tiedejulkaisemisen ja -kustantamisen juridisten kysymysten ympärille muodostuvaa kotimaista tapahtumaa. Myös rahoittajien käytänteiden kehittymisellä on merkittävä vaikutus avoimen tieteen kehittämisessä, ja tuleva OKM:n rahoitusmalli yliopistoille osaltaan vaikuttaa myös yliopistoissa tehtävään työhön, kuten kirjoittajien tekijänoikeuksien säilyttämisen edistämiseen (RRS), konsortiomalleihin ja laajempaan avoimen tieteen arvostamiseen sekä tutkimusaineistojen vastuullisen hallinnan edistymiseen.

Kiitokset

Susanna Nykyrin opintomatkan rahoitti Suomen tiedekustantajien liitto. (Nykyri toimii em. liiton hallituksessa ja TUPin kustannuspäällikkönä.) Varsinaisen kongressiohjelman lisäksi Nykyri osallistui COPE:n järjestämään julkaisuetiikan työpajaan.

Lähteet

- Buist-Zhuk, M., & Nieborg, M. (2022). A new university press as a space to connect the building blocks of Open Science. A look through the prism of an open textbook publishing pilot. *Septentrio Conference Series, (1)*. <https://doi.org/10.7557/5.6626>
- Eve, M., & Grady, T. (2022). Open Access Monographs: Making Mandates Reality. *Septentrio Conference Serie 1: The 17th Munin Conference on Scholarly Publishing*. <https://doi.org/10.7557/5.6633>
- COPE Council. *COPE Flowcharts and infographics – Handling of post-publication critiques – English*. (Version 1, Sept. 2021) <https://doi.org/10.24318/o1VgCAih>
- Finnish Committee for Research Data. (2018). *Tracing data: data citation roadmap for Finland*. H. Laine (toim.), Helsinki: Finnish Committee for Research Data. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201804106446>
- Helsinki Initiative. (2019). *Helsinki Initiative on Multilingualism in Scholarly Communication*. Helsinki: Federation of Finnish Learned Societies, Committee for Public Information, Finnish Association for Scholarly Publishing, Universities Norway & European

- Network for Research Evaluation in the Social Sciences and the Humanities.
<https://doi.org/10.6084/m9.figshare.7887059>
- Henttonen, V., Jauhiainen, I., Keskitalo, E-P., Kärki, A., Niemi, L., Nykyri, S., Parland-von Essen, J., Rouvari, A., & Sunikka, A. (7.2.2023). *Avoimen tieteen ja tutkimuksen arkkitehtuuria työstämässä*. Avoin tiede www-sivut. Haettu 7.2.2023 osoitteesta
<https://avointiede.fi/fi/ajankohtaista/avoimen-tieteen-ja-tutkimuksen-arkkitehtuuria-tyostamassa>
- Hole, B. (2022). Supporting Open Infrastructure through commercial partnerships. The Ubiquity case study. *Septentrio Conference Series*, 1. <https://doi.org/10.7557/5.6648>
- Ilva, J., Nykyri, S., Mustajoki, H., Parland-von Essen, J., & Syrjämäki, S. (2020). Ohje teettellisille julkaisukanaville vastuullisen aineisto- ja datapolitiikan laatimiseksi. *Vastuullisen tieteen julkaisusarja* 4/2020. <https://doi.org/10.23847/isbn.9789525995220>
- Johnson, R. (2022a). Economics and equity in the development of Open Research Europe. *Septentrio Conference Series*, 1. <https://doi.org/10.7557/5.6634>
- Johnson, R. (2022b). Economics and Equity in the Development of Open Research Europe - Munin conference presentation. *Zenodo*. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7385351>
- Laine, H., & Nykyri, S. (2018). Dataviittaamisen tiekartta tutkijalle. *Informaatiotutkimus*, 37(2). <https://doi.org/10.23978/inf.72999>
- Mounier, P. (2022). Connecting the building blocks of Open Science: an ecological approach. *Septentrio Conference Series*, 1. <https://doi.org/10.7557/5.6772>
- Proudman, V., & Treadway, J. (2022). Rights Retention, Open Licensing and Copyright. Reforming the policy landscape. *Septentrio Conference Series*, 1. <https://doi.org/10.7557/5.6623>
- Snijder, R., & Mosterd, T. (2022). Open access books: building blocks and policies. *Septentrio Conference Series*, 1. <https://doi.org/10.7557/5.6621>
- Stojanovski, J. (2022). Open Science Infrastructure as a key component of Open Science. *Septentrio Conference Series*, 1. <https://doi.org/10.7557/5.6777>
- Stoy, L. (2022). Future pathways of a sector in transition. An STS perspective on the scholarly publishing market and Open Access. *Septentrio Conference Series*, 1. <https://doi.org/10.7557/5.6590>
- Tate, D. (2022). Open Science Policies at the University of Edinburgh. Putting Policy into Practice. *Septentrio Conference Series*, 1. <https://doi.org/10.7557/5.6759>
- UNESCO. (2021). UNESCO Recommendation on Open Science. Haettu 22.2.2023 osoitteesta <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379949.locale=en>